

Arkeologisk utredning i Östra Börstorp, Töreboda

Hägnad L2023:1372
Fastighet Kilen 10:1 m.fl.
Töreboda kommun
Västra Götalands län
Nina Balknäs

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB

Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro

Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se

arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

Översiktskarta över Västra Götalands län med
platsen för utredningen markerad i rött.

© 2023 Arkeologgruppen AB
Arkeologgruppen rapport 2023:24
Lst dnr 431-47658-2022

Författare	Nina Balknäs
Kvalitetsgranskning	Annica Ramström
Grafisk form	Nina Balknäs
Omslagsfoto	Del av undersökningsytan.
Foto	Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgängliga på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

Fastighetskartan: © Lantmäteriet Dnr: R50223371_200001

Terrängkartan, samt GSD-Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0)

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2023:24

ARKEOLOGISK UTREDNING

Arkeologisk utredning i Östra Börstorp, Töreboda

Hägnad L2023:1372
Fastighet Kilen 10:1 m.fl.
Töreboda kommun
Västra Götalands län

Nina Balknäs

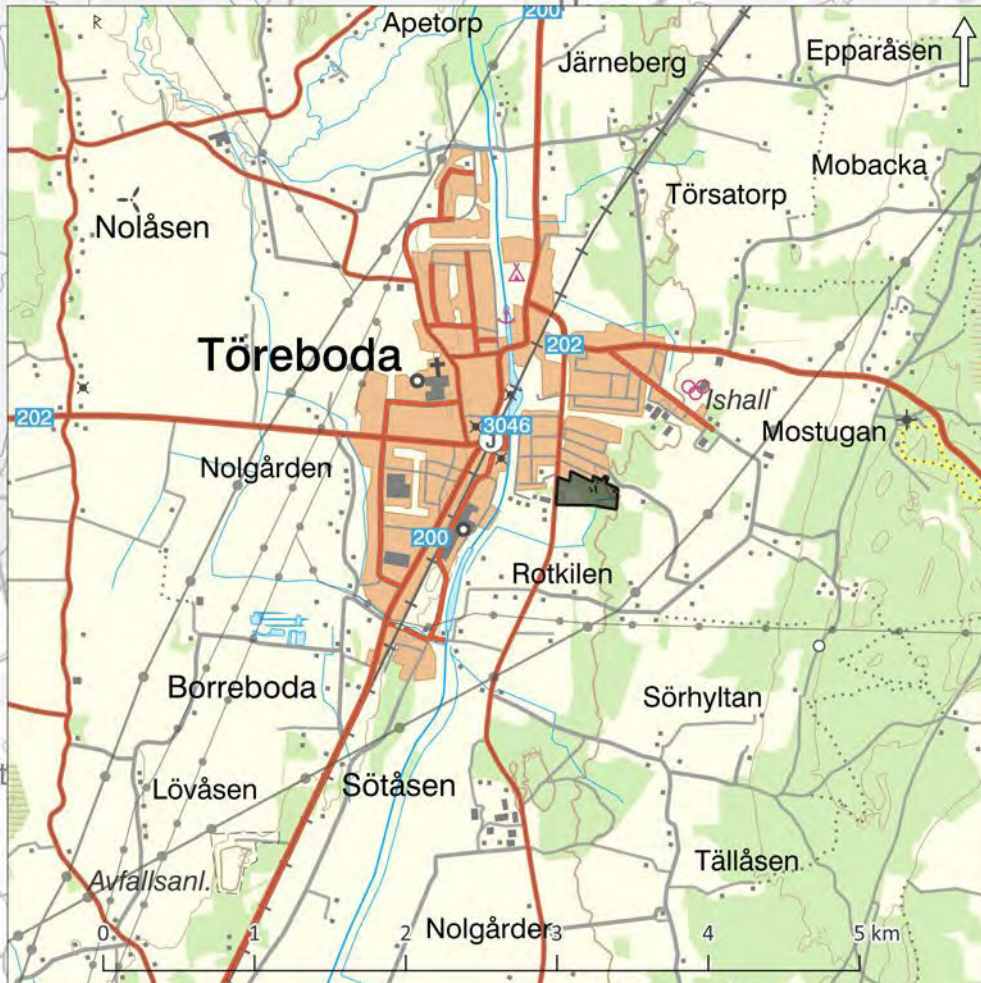
Lst dnr 431-47658-2022

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Innehållsförteckning	5
Sammanfattning	5
Uppdraget	6
Inledning	6
Syfte och målgrupper.....	6
Metod och genomförande.....	6
Bakgrund och kulturmiljö.....	7
Utredningsområdet	7
Kulturmiljö	7
Tidigare undersökningar.....	9
Det historiska kartmaterialet	9
Resultat.....	11
Objekt 1	12
Hägnad A2 (L2023:1372).....	12
Objekt 2	13
Objekt 3 och 4.....	14
Objekt 5	14
Objekt 6	14
Övrig inmätning	14
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	15
Tekniska och administrativa uppgifter	16
Referenser	17
Förteckning över figurer	18
Förteckning över bilagor	18
Bilagor	19
<i>Bilaga 1. Schakttabell</i>	<i>19</i>
<i>Bilaga 2. Anläggningstabell</i>	<i>19</i>

Borhallsudde

Finnerödja

Unden

Undenäs

Figur 1. Översiktskarta med utredningsområdet markerat med svart. Skala 1:50 000. Bakgrund i skala 1:250 000.

Timmersdala

Lerdala

Väring

Mölltorp

Skövde

Fagersanna

Ulvåker

Tibro

Igelstorp

Värsås

Skultorp

Korsberga

4

SAMMANFATTNING

Arkeologgruppen har under våren 2023 genomfört en arkeologisk utredning inom fastighet Kilen 10:1 m.fl. i Töreboda kommun, Västra Götaland. Uppdraget skedde på uppdrag av Länsstyrelsen i Västra Götalands län med anledning av Töreboda kommuns detaljplanering för nya bostäder och förskola i Östra Börs-torp. Utredningsområdet var 7,2 hektar stort.

I nordöstra delen av utredningsområdet påträffades en hägnad av typen stensträng. Stensträngen utgör fornlämning och har i samband med inventeringen registrerats i Kulturmiljöregistret som L2023:1372. Därefter har Länsstyrelsen ändrat den antikvariska bedömningen till ”Ingen antikvarisk bedömning” och lämningen anges som borttagen utan villkor (Kulturmiljöregistret, fortsatt förkortat KMR).

Figur 2. Centrala delen av utredningsområdet sett från nordöst.

UPPDRAGET

Inledning

Arkeologgruppen har under våren 2023 genomfört en arkeologisk utredning inom fastighet Kilen 10:1 m.fl. i Töreboda kommun, Västra Götaland. Utredningsområdet var 7,2 hektar stort. Fältarkeologer var Nina Balknäs och Leif Karlenby. Uppdraget skedde på uppdrag av Länsstyrelsen i Västra Götalands län (dnr 431-47658-2022) enligt beslut den 25 januari 2023. Anledningen till utredningen var Töreboda kommuns detaljplanering för nya bostäder och förskola i Östra Börstorp. Kostnadsansvar bars av Töreboda kommun.

Syfte och målgrupper

Syftet med utredningen var att ta reda på om fornlämning skulle beröras i samband med exploatering. Om lämningar påträffades skulle de även preliminärt avgränsas inom utredningsområdet.

Metod och genomförande

Kart- och arkivstudier har genomförts i de digitala arkiven. De granskade arkiven utgörs av:

- *Kulturmiljöregistret*
- *Lantmäteriets historiska kartarkiv (Rikets allmänna kartverk, Lantmäteristyrelsens kartarkiv samt Lantmäterimyndighetens kartarkiv)*
- *Historiska museets fynddatabas*

Fältarbetet inleddes med inventering vilket innebar en okulär besiktning av utredningsområdet för att bedöma lämpliga boplatsslägen och identifiera eventuella lämningar synliga ovan mark, men inte registrerade i Kulturmiljöregistret. De västra delarna av utredningsområdet var otillgängliga på grund av tät slyvegetation och bitvis mycket blöta, vilket gör att området fick en lägre inventeringsgrad än övriga delar av utredningsområdet.

Därefter vidtog sökschaktning med grävmaskin. Schakten grävdes med en skopbredd på 1,5 meter på de platser som ansågs ha bäst förutsättningar för att påträffa äldre lämningar. Stora delar av utredningsområdet bestod av storblockig morän och sankmark. De områdena har inte schaktats. Flertalet schakt har provsällats med handsåll. Masktåtheten var 4 millimeter. Alla schakt grävdes ned till undergrund och lades igen efter dokumentation.

Inmätning av schakt, anläggningar, fynd och prover gjordes med en X-pad. Noggrannheten i mätningarna motsvarar en RTK-GPS, det vill säga med en felmarginal runt 2 centimeter. I vissa delar fanns dock tät skog vilket medförde avvikelser på upp till 2 meter. Dokumentation skedde i dokumentationsverktyget Arkeo. Till den skriftliga dokumentationen knöts fotografier över schakt och anläggningar. Inmätningar och digital dokumentation har i rapportstadiet sammanställts och redigerats i Qgis.

BAKGRUND OCH KULTURMILJÖ

Utredningsområdet

Utredningsområdet var 7,2 hektar stort och beläget i den östra utkanten av Töreboda samhälle. Norrut finns villabebyggelse, medan åkermark breder ut sig i sydväst. Den östra delen av området ligger på en skogbevuxen nord-sydlig moränås som inom området sluttar mot väster där kärrmark tar vid. I den sydvästra delen består undergrunden av siltiga avlagringar (SGU). Där fanns en-ergiskog med högar av fälld sly. Enligt SLU karaktäriseras större delen av ytan som "frisk-fuktig mark" (se figur 3).

Figur 3. Karta över utredningsområdet med överlägg av jordarter och strandlinje (SGU) samt markfuktighet (SLU). Det beige är silt och det grå morän. Mörkare partier utgör frisk-fuktig mark, ljusa partier är torr-frisk mark. Det blå i västra delen är strandlinjen 10700 BP. Skala 1:5 000.

Kulturmiljö

Höjden över havet inom utredningsområdet är 93 meter i väster och 101 meter i öster. Kustlinjen låg i den västra delen av utredningsområdet 10700 BP. Det innebär att området varit tillgängligt från mesolitikum fram till nutid (se figur 3). Den blockrika och bitvis fuktiga marken i området har försvårat framkomlighet och odlingsverksamhet. Det visas tydligt i det att lämningarna i närområdet härrör från stenålder och utmarksverksamhet under järnålder. Historisk bebyggelse återfinns direkt nordöst om utredningsytan (se vidare kapitlet nedan).

Två lösfynd i form av stenyxor finns 1,8 kilometer norr om utredningsytan. Det rör sig om fyndplats för en skafthålsyxa (L1963:1974) och en trindyxa (SHM 10367), båda funna vid Törsatorp. En stenåldersboplats (L1963:1976) och en blästbrukslämning (L1963:2045) ligger 1,6 kilometer östnordöst om

Figur 4. Utredningsområdet med lämningar registrerade i Kulturmiljöregistret. Notera att den lämning (L2023:1372) som har registrerats efter fältarbetet finns med inom utredningsområdet. Skala 1:10 000.

utredningsområdet. Ytterligare tre blästbrukslämningar i form av slaggförekomst återfinns 1-1,5 kilometer sydsydöst om utredningsområdet (L1963:2386, L1963:2636 och L1963:5956). Blästbrukslämningarna tillsammans med en stensättning (L1963:2564) belägen på åsen cirka 300–350 meter norr om utredningsområdet vittnar om mänsklig närvaro under järnåldern. Senare tiders lämningar utgörs av en fångstgrop (L1963:2565). I tillägg finns på jämnt avstånd placerade kanalmärken utmed Göta kanal (L1963:2553, L1963:2472, L1963:6011 m. fl.).

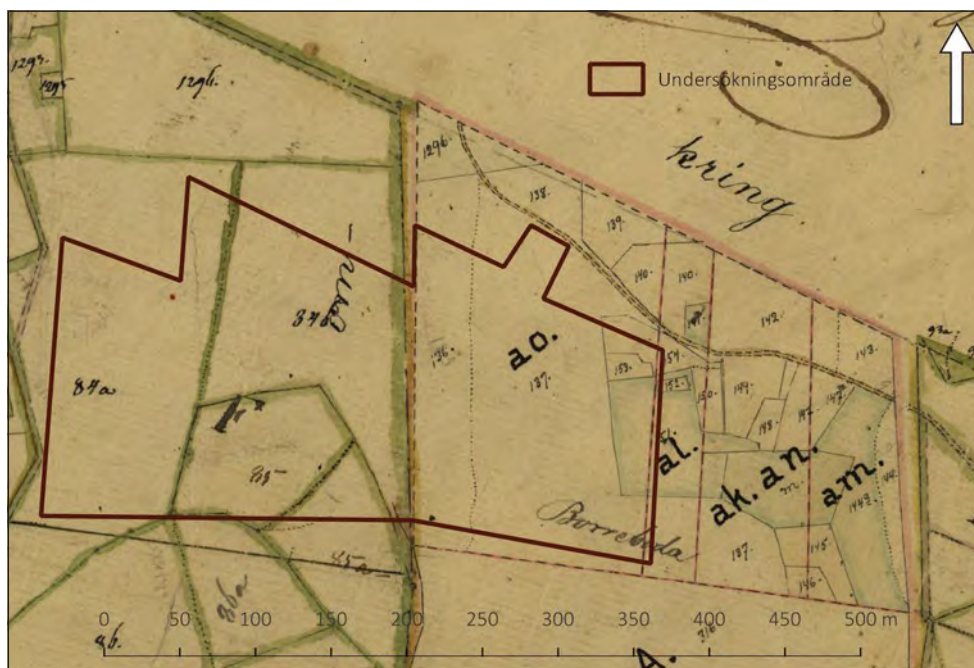
Tidigare undersökningar

Inga tidigare undersökningar har gjorts i närområdet.

Det historiska kartmaterialet

De äldsta kartorna över området utgörs av laga skifteskartor. En laga skifteskarta från år 1846 (LMA 16-bjö-81) visar Börstorps ägor vari den västra delen av utredningsområdet ingått. Marken beskrivs som stembunden, bitvis skog-beväxt betesmark. Den östra delen har tillhört Borreboda by. Marken består där av stembunden skog och vall (LMA 16-bjö-80) (se figur 5).

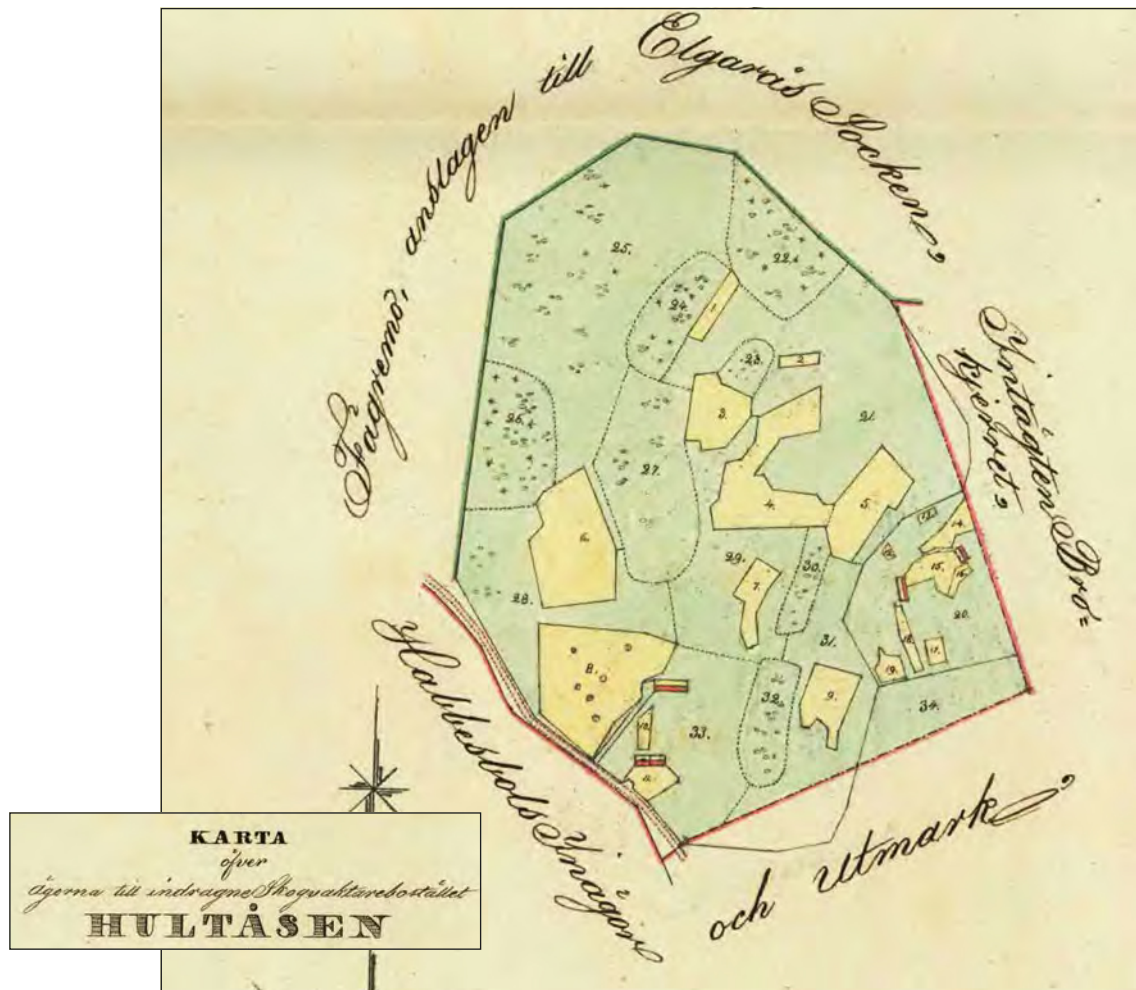
Den häradsekonomiska kartan från åren 1877–1882 (RAK J112-54-11) visar att den västra tredjedelen av området brukas som äng eller bete. I nordöstra delen av området gränsar ytan till bebyggelsen ”Hultåsen” som ligger på Borreboda bys utmark (se figur 6). Hultåsen var ett skogsvaktarboställe som år 1854 skulle utarrenderas (LMA 16-älg-219).

Figur 5. Sammanslagning och rektifiering av laga skifte år 1846 över del av Börstorp (LMA 16-bjö-81) och laga skifte 1847 över del av Borreboda (16-bjö-80) (rosa gräns). Skala 1:5 000.

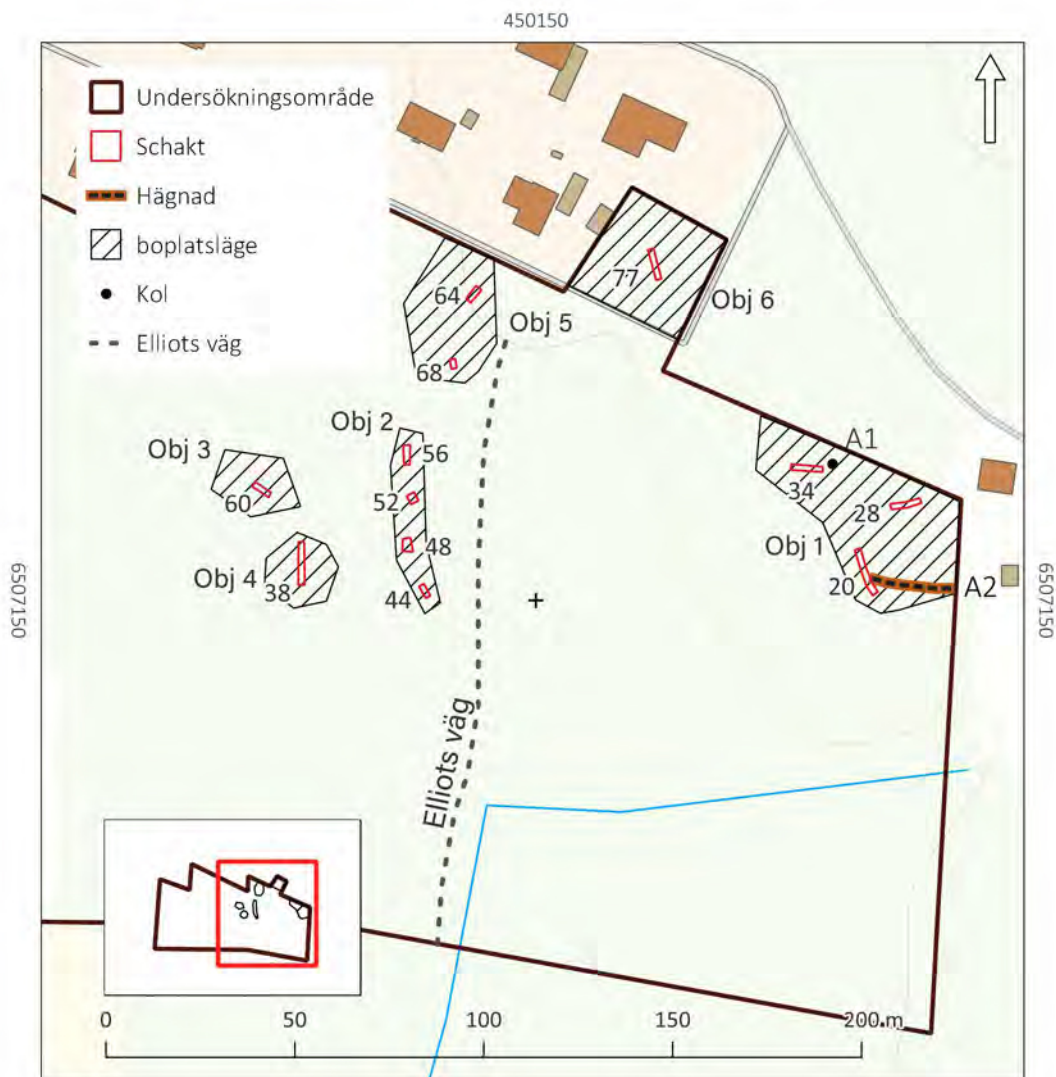

Figur 6. Häradsekonomska kartan åren 1877-1882 (RAK J112-54-11). Skala 12:5 000.

Figur 7. Skogsvaktarbostället Hultåsen (LMA 16-älg-219). Ej i skala.

RESULTAT

Figur 8. Schakt- och anläggningsplan med utmarkerade boplatslägen funna vid den inledande inventeringen och den kolfläck som påträffades uppe i en rotvälta. Skala 1:2 000.

Fem mindre ytor identifierades vid inventeringen som möjliga boplatslägen (objekt 1-6). En hägnad (A2) påträffades inom objekt 1. Inom objekten grävdes tolv schakt med en sammanlagd yta på 122 kvadratmeter. Inga fynd gjordes vid inventering eller schaktning.

Objekt 1

58×35 m (NV-SÖ)

Objekt 1 bestod av ett relativt plant och något mindre stenigt område i nord-östra hörnet av utredningsområdet. Området tillhörde under 1800-talet skogsvaktarbostället Hultåsen. Uppe i en rotvälta syntes en 0,5 meter stor, rund kolfläck (A1) vilken skulle kunna vara rester av en härd. Ett 8,5 meter långt schakt (S34) drogs i anslutning till rotvältnan utan att någon indikation kunde noteras. Ytterligare två schakt drogs inom objekt 1. Schakt S20 var 13 meter långt och saknade kulturindikation. Både S20 och S34 var innehöll skogsförna över siltig morän. De var 0,2 respektive 0,3 meter djupa. S28 var 8 meter långt och innehöll grästorv över 0,3 meter matjord. I botten var blockig morän med 0,3–1,0 meter stora stenar.

HÄGNAD A2 (L2023:1372)

Inom objekt 1 påträffades en 20×1 meter lång hägnad av typen stensträng (A14). Materialet bestod av upp till 1 meter stora klumpstenar i ett skikt, lagda i enkel bredd. Höjden uppgick till 0,5 meter. I den västra delen var det glesare mellan stenarna och avslutet mot den blockrika terrängen i väster var otydlig. I öster gränsar stensträngen till tomtmark där den förmodligen tagits bort vid markberedning av tomten. Norr om stensträngen drogs ett schakt som innehöll äldre matjord. Syftet med stensträngen har därmed varit att avgränsa mark som tillhört bebyggelsen Hultåsen. Stensträngen har i samband med inventeringen registrerats i Kulturmiljöregistret som hägnad L2023:1372.

Antikvarisk bedömning:
fornlämning

Figur 9. Stensträngen sedd från sydväst.

Motivering: bedömningen är gjord enligt morfologiska kriterier uppställda i Lämningsstypspan (RAÄ 2021). Lämnningen uppfyller Kulturmiljölagens övergripande rekvisit forna tider, äldre tiders bruk och varaktigt övergiven samt bedöms ha tillkommit före 1850.

Kommentar: i samband med Töreboda kommuns exploatering av ytan har Länsstyrelsen ändrat den antikvariska bedömningen till "Ingen antikvarisk bedömning" och lämnningen anges som borttagen utan villkor (KMR).

Objekt 2

49×9 m (N–S)

Objekt 2 bestod av en relativt plan, långsmal yta som sträckte sig i nord-sydlig riktning. I väster släntade marken ned mot ett kärrliknande moras som under stenålder möjligen kan ha utgjort en mindre sjö. Fyra schakt (S44, S48, S52, S56) drogs inom ytan. Schakten var 3–4,5 meter långa. Schakt S48 och S52 grävdes med dubbel bredd. Alla schakt innehöll 0,1 meter skogsförna och urlakningsskikt över anrikningsskikt. Undergrunden bestod av sandig morän. Alla schakt provsålades utan resultat.

Figur 10. Leif Karlenby dokumenterar schakt dragna inom objekt 2. Foto från norr.

Objekt 3 och 4

25×17 m (NV-SÖ)

20×19 m (N-S)

Objekt 3 och 4 bestod av två uppstickande, torra partier inom kärrmarken. Ett schakt drogs inom vardera objekt. Schakt S60 i objekt 3 var 5 meter långt och 0,1 meter djupt. I schaktet fanns skogsförna och urlakningsskikt över anrikningsskikt i silt. Schakt 38 i objekt 4 var 11 meter långt och 0,1 meter djupt. Även här fanns endast skogsförna och urlakningsskikt över anrikningsskikt i sandig silt. Inga kulturindikationer kunde noteras trots provsällning.

Objekt 5

38×25 m (N-S)

Objekt 5 låg i en skogsbacke som sluttade mot söder. Här grävdes två schakt som var 4,5 respektive 3 meter långa. Det norra schaktet (S64) innehöll 0,2 meter myllig matjord med stora stenar och trädgårdsavfall över en sandig undergrund. Det mindre schaktet (S68) var endast 0,1 meter djupt och bestod av skogsförna, urlakningsskikt över anrikningsskikt i morän. I schaktet fanns även krossat taktegel och trädgårdsavfall.

Objekt 6

31×30 m (NV-SÖ)

Ett schakt (S77) drogs inom en obebyggd tomt. Marken var plan, men stenig. Schaktet var 8 meter långt och 0,1 meter djupt. Det innehöll skogsförna och urlakningsskikt över ett sandigt anrikningsskikt.

Övrig inmätning

Genom området löpte en gångstig (A2) som var i bruk och kallas "Elliotts väg".

UTVÄRDERING AV RESULTATEN i förhållande till undersökningsplanen

Syftet med utredningen var att ta reda på om fornlämning skulle beröras i samband med exploatering. Om lämningar påträffades skulle de även preliminärt avgränsas inom utredningsområdet.

Stensträngen och angränsande åkeryta har avgränsats.

Inga avvikelser gjordes från undersökningsplanen.

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Län	Västra Götaland
Kommun	Töreboda
Landskap	Västra Götaland
Socken	Töreboda
Fastighet	Kilen 10:1 m.fl.
Lämningsnummer	L2023:1372
Lämningsstyp	Hägnad
Datering	Medeltid/nyare tid
Typ av undersökning	Arkeologisk utredning
Länsstyrelsens beslutsdatum	2023-01-25
Länsstyrelsens diarienummer	431-47658-2022
Ärendenummer i Fornreg	202300137
Arkeologgruppens projektnummer	P23004
Projektledning	Nina Balknäs
Personal	Nina Balknäs, Leif Karlenby
Undersökningstid	2023-04-14 till 2023-04-17
Undersökt yta	122 m ²
Undersökt volym	Ca 24 m ³
Inmätningsteknik	X-pad
Koordinatsystem	SWEREF 99TM
Läge och koordinater	Ekonomiska kartan Töreboda, 9E2a60 X 6507066 Y 449851
Höjdsystem	RH 2000
Arkiv	Arkivmaterial förvaras hos Arkeologgruppen.
Digitalt arkiv	Digitalt arkivmaterial förvaras hos Arkeologgruppen i väntan på nationell databas.
Fynd	Inga fynd gjordes.

REFERENSER

Riksantikvarieämbetet 2021.

Lista med lämningstyper och antikvarisk praxis Version 5.0.

<https://www.raa.se/app/uploads/2021/02/L%C3%A4mningstypslistan-5.0.pdf>

Digitala arkiv

Kulturmiljöregistret (Fornreg)

Historiska museets fynddatabas

Kartor

WMS-TJÄNSTER:

SGU

SLU

LANTMÄTERIMYNDIGHETERNAS ARKIV:

Laga skifte 1847 16-bjö-80

Laga skifte 1846 16-bjö-81

Arealavmätning 1854 16-älg-219

RIKETS ALLMÄNNA KARTVERKS ARKIV:

Häradseconomiska kartan 1877-82 J112-54-11; Halna, 54-11

Häradseconomiska kartan 1877-82 J112-54-6; Töreboda, 54-6

FÖRTECKNING ÖVER FIGURER

- Figur 1. Översiktskarta med utredningsområdet markerat med svart. Skala 1:50 000. Bakgrund i skala 1:250 000.
- Figur 2. Centrala delen av utredningsområdet sett från nordöst.
- Figur 3. Karta över utredningsområdet med överlägg av jordarter och strandlinje (SGU) samt markfuktighet (SLU). Det beige är silt och det grå morän. Mörkare partier utgör friskt-fuktig mark, ljusa partier är torr-frisk mark. Det blå i västra delen är strandlinjen 10700 BP. Skala 1:5 000.
- Figur 4. Utredningsområdet med lämningar registrerade i Kulturmiljöregistret. Notera att den lämning (L2023:1372) som har registrerats efter fältarbetet finns med inom utredningsområdet. Skala 1:10 000.
- Figur 5. Sammanslagning och rektifiering av laga skifte år 1846 över del av Börstorp (LMA 16-bjö-81) och laga skifte 1847 över del av Borreboda (16-bjö-80) (rosa gräns). Skala 1:5 000.
- Figur 6. Häradsekonomiska kartan åren 1877-1882 (RAK J112-54-11). Skala 12:5 000.
- Figur 7. Skogsvaktarbostället Hultåsen (LMA 16-älg-219). Ej i skala.
- Figur 8. Schakt- och anläggningsplan med utmarkerade boplatslägen funna vid den inledande inventeringen och den kolfläck som påträffades uppe i en rotvälta. Skala 1:2 000.
- Figur 9. Stensträngen sedd från sydväst.
- Figur 10. Leif dokumenterar schakt dragna inom objekt 2. Foto från norr.

FÖRTECKNING ÖVER BILAGOR

- Bilaga 1. Schakttabell
Bilaga 2. Anläggningstabell

BILAGOR

Bilaga 1. Schakttabell

Snr	Mått/m	Djup/m	Yta/m ²	Undergrund	Beskrivning
20	12x1,5	0,3	20,42	Morän	0,3 m matjord över blockig morän med 0,3-1,0 m stora stenar.
28	8x1,5	0,3-0,4	12,01	Siltig sand	Torv, möjligen tidigare odlad.
34	9x1,5	0,2	12,27	Silt	Skogsmark. Torv, morän och silt om vartannat.
38	11x1,5	0,1	18,45	Sandig silt	0,1 m matjord över sand och siltig sand
44	3x1,5	0,1	5,10	Grusig sand	Skogsförna, urlakningsskikt över anrikningsskikt
48	3x1,5	0,1	8,57	Sand	Skogsförna, urlakningsskikt över anrikningsskikt
52	2x2	0,1	5,56	Morän	Skogsförna, urlakningsskikt över anrikningsskikt
56	5x1,5	0,1	8,81	Morän	Skogsförna, urlakningsskikt över anrikningsskikt
60	5x1,5	0,1	7,43	Silt	Skogsförna, urlakningsskikt över anrikningsskikt
64	4,5x1,5	0,2	7,55	Sand	Myllig matjord med stora stenar och anrikningsskikt av sand. Utslängt trädgårdsavfall.
68	3x1,5	0,1	3,69	Morän	Skogsförna, urlakningsskikt över anrikningsskikt. Naturlig backe. Taktegel, trädgårdsavfall.
77	8x1,5	0,10	12,37	Sand	Skogsförna, urlakningsskikt över anrikningsskikt
SA			122,23		

Bilaga 2. Anläggningstabell

Anr	Typ	Mått/m	Djup/höjd/m	Beskrivning
1	Kolfläck	0,5	–	Rund kolfläck i rotvälta
2	Stensträng	20x1	0,5	En rad med klumpstenar <1 m, enkel bredd, 1 skift

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2023:24

